

УДК 342.8

В.М. ПАНЬКЕВИЧ,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри психології, соціології та права
Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного
торговельно-економічного університету*

ПРОТИДІЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЮ ЗАВІДОМО НЕДОСТОВІРНИХ АБО НАКЛЕПНИЦЬКИХ ВІДОМОСТЕЙ СУБ'ЄКТАМИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглядається проблема протидії розповсюдженню завідомо недостовірних або наклепницьких відомостей суб'єктами виборчого процесу. Пропонуються напрями вдосконалення законодавства з метою підвищення ефективності протидії правопорушенням такого виду.

Ключові слова: наклеп, честь, гідність, недостовірні відомості, вибори, суб'єкти виборчого процесу, спростування недостовірної інформації.

Відповідно до статті 32 Конституції України кожному гарантується судовий захист права спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Більш широко право кожного на спростування недостовірної інформації закріплено у цивільному законодавстві України, зокрема, у ст. 277 Цивільного кодексу України зазначається, що фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації. При цьому негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного. Тобто законодавець прямо передбачив, що обов'язок доведення у суді лежить на поширювачеві інформації незалежно від його процесуального статусу по справі.

Зазвичай у зацікавлених суб'єктів відсутні труднощі у реалізації права на спростування недостовірної інформації, в тому числі в судовому порядку, що підтверджується відповідною постановою Пленуму Верховного Суду України та відомостями про цю категорію справ, що містяться у Єдиному реєстрі судових рішень. Однак реалізація такого права досить ускладнена або є взагалі неможливою суб'єктами виборчого процесу щодо недостовірної, як правило, негативної інформації, що стосується цього суб'єкта та поширюється під час проведення агітації.

Значна кількість правопорушень, в тому числі у вигляді поширення негативної недостовірної або наклепницької інформації стосовно суб'єктів активного виборчого права, що «традиційно» вчиняються в Україні протягом виборчого процесу, та відсутність ефективних правових засобів протидії цьому обумовлюють значну актуальність проблематики, що розглядається автором статті.

Питання теорії й практики реалізації виборчого права були предметом розгляду багатьох відомих вчених-конституціоналістів: А. Колодій, Ю. Крегул, О. Майданник, А. Олійник, В. Погорілко, В. Селіванов, В. Федоренко, В. Чиркин, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, П. Шляхтун та інші. Однак дослідженню питання протидії розповсюдженню завідомо недостовірних або наклепницьких відомостей у виборчому процесі в наукових колах належна увага досі не приділялася.

Метою цієї статті є науковий аналіз окремих аспектів протидії розповсюдженню завідомо недостовірних або наклепницьких відомостей у виборчому процесі, а також окреслення основних напрямів вдосконалення чинного законодавства, що регулює суспільні відносини у цій сфері.

Відповідно до положень Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Порядок здійснення народного волевиявлення регламентується чинним виборчим законодавством України.

Одним із найпоширеніших видів діяльності, що здійснюються суб'єктами виборчого процесу, є проведення передвиборної агітації, під якою слід розуміти здійснення будь-якої діяльності з метою спонукання виборців голосувати за або не голосувати за певного кандидата у депутати або партію – суб'єкта виборчого процесу. При цьому законодавець вказує, що передвиборна агітація може здійснюватися в будь-яких формах і будь-якими засобами, що не суперечать Конституції України законам України.

Разом з тим з метою забезпечення фундаментальних принципів виборчої процедури та охорони прав суб'єктів виборчого процесу виборче законодавство встановлює вичерпний перелік обмежень щодо ведення передвиборчої агітації, зокрема законодавцем встановлена заборона на розповсюдження завідомо недостовірних або наклепницьких відомостей про партію – суб'єкта виборчого процесу або про кандидата у депутати, недостовірний або наклепницький характер яких встановлено у судовому порядку. Зазначена заборона, по суті, дублює положення ст. 32 Конституції України та ст. 277 Цивільного кодексу України, що, на нашу думку, пов'язано із поширеністю застосування виборчих технологій, які застосовуються кандидатами та їх виборчими штабами та побудовані на поширенні у різний спосіб недостовірної або наклепницької інформації щодо кандидата-опонента, а також значною вразливістю цих суб'єктів в період виборчого процесу у вигляді зниження їх виборчого рейтингу, втрати довіри виборців, відволікання часу на спростування інформації тощо.

Нерідко безпосередніми об'єктами протиправних інформаційних атак є такі особисті немайнові блага кандидата на ту чи іншу виборчу посаду як його честь і гідність. Так, під терміном «честь» зазвичай розуміють позитивну соціальну оцінку особи оточуючими, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло, та усвідомлення особою цієї оцінки, а під поняттям гідність – визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної істоти [1, с. 902].

У випадку порушення прав суб'єкта виборчого процесу шляхом поширення щодо нього недостовірної або наклепницької інформації існують позасудові та судовий способи захисту та відновлення таких прав. Вітчизняне законодавство не містить правового обов'язку до суб'єкта, права якого зазнали порушень, щодо застосування спочатку позасудових способів захисту своїх прав, і лише після їх неефективності – отримання можливості звернення до суду, тому судовий захист зазначених прав є досить поширеним.

Відповідно до ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку із здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій, а також у зв'язку з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень шляхом виборів або референдуму. Крім цього, юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори, зокрема спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму. Таким чином, спори, що виникають з підстав реалізації норм виборчого права, окрім накладення адміністративних стягнень за порушення у сфері виборчого законодавства, розглядаються адміністративними судами.

Згідно з інформацією, що міститься у Єдиному реєстрі судових рішень, суб'єкти виборчого процесу під час проведення вибору різних рівнів активно звертаються до адміністративних судів за захистом своїх прав, що порушені через розповсюдження завідомо недостовірних або наклепницьких відомостей про партію – суб'єкта виборчого процесу або про кандидата у депутати. Разом з тим, незважаючи на завдання адміністративного судочинства, якими є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ, приклади здійснення ефективного судового захисту суб'єктів виборчого процесу практично відсутні.

Основною підставою для відмови у задоволенні адміністративних позовів щодо встановлення факту порушення суб'єктом виборчого процесу такого обмеження проведення передвиборчої агітації, як заборона розповсюдження завідомо недостовірних або наклепницьких відомостей про партію – суб'єкта виборчого процесу або про кандидата у депутати, є відсутність попереднього рішення суду про встановлення недостовірності або наклепницького характеру інформації, яка була поширена щодо певного суб'єкта виборчого процесу, права якого порушені.

При цьому адміністративні суди обстоюють позицію, що недостовірний або наклепницький характер інформації має встановлюватися в рамках цивільного або господарського процесу та не може бути предметом розгляду адміністративного позову. Зазначена позиція ґрунтується на положеннях постанови № 3 від 01.03.2013 р., прийнятої Пленумом Вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, де в п. 4. зазначається, що з урахуванням положень статті 15 ЦПК та положень статей 1, 12 ГПК справи про захист гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної чи юридичної особи підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства, оскільки характер спірних правовідносин є цивільно-правовим, незалежно від суб'єктного складу, за винятком справ про захист ділової репутації між юридичними особами та іншими суб'єктами підприємницької діяльності у сфері господарювання та іншої підприємницької діяльності, що розглядаються у порядку господарського судочинства. Справи про захист гідності, честі та ділової репутації розглядаються в порядку цивільного судочинства і в тому випадку, коли стороною є органи державної влади та/або органи місцевого самоврядування (суб'єкт владних повноважень) [2].

Разом з тим зазначена позиція Пленуму Вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та адміністративних судів фактично позбавляє особу, права якої порушено, можливості здійснення ефективного судового захисту з таких об'єктивних причин: однією з особливостей виборчого процесу є його швидкоплинність, тому, власне, Кодексом адміністративного судочинства України передбачений інший порядок та строки розгляду виборчих спорів, оскарження рішень, постановлених у цій категорії справ, суб'єктний склад цих спорів тощо. Водночас завдання адміністративного судочинства при розгляді виборчих спорів залишаються незмінними – ті, які закріплені статтею 2 КАС України.

Важко погодитися з логікою судів щодо необхідності попереднього визнання в порядку цивільного чи господарського судочинства відомостей про кандидата в народні депутати України недостовірними або наклепницькими. Адже потрібно визнати, що встановлена частиною 10 статті 74 Закону України «Про вибори народних депутатів України» заборона поширення про кандидата в народні депутати України таких відомостей є декларативною, «мертвою» нормою, а гарантоване статтею 6 виборчого закону право виборців на вільне формування своєї волі, що передбачає відсутність, зокрема обману, жодним чином незабезпечене.

Такий висновок ґрунтується на тому, що ані Цивільний процесуальний кодекс України, ані Господарський процесуальний кодекс України не передбачають застосування скорочених строків розгляду справ про захист честі, гідності та ділової репутації під час виборчого процесу та щодо суб'єктів виборчого процесу ні першою, ані апеляційною інстанцією. Практика розгляду справ у межах цивільного або господарського судочинства свідчить, що такий розгляд може тривати до півроку, причому тільки в суді першої інстанції. У той час як

максимальна тривалість виборчого процесу становить 90 днів. Також правова процесуальна доктрина унеможлиблює визнання інформації про особу недостовірною чи наклепницькою наперед. Передовсім тому, що це об'єктивно неможливо, оскільки ніхто не може знати наперед, що негативного (а отже – недостовірного, за правилами частини 3 статті 277 ЦК України) про нього скаже будь-хто.

Отже, підстави відмови адміністративних судів у задоволенні позовних вимог в частині визнання відомостей недостовірними та наклепницькими, визнання дій суб'єктів виборчого процесу неправомірними вказують на, в принципі, нездійсненність, недоступність судового захисту для кандидатів у народні депутати України як суб'єктів виборчого процесу від перешкоджання (шляхом поширення неправдивої інформації) вільному формуванню волі виборців відносно нього. Як яскравий приклад нездійсненності права на захист від поширення недостовірної інформації є матеріали справи № 802/3744/14-а, що розглядалася Вінницьким окружним адміністративним судом 22 жовтня 2014 р. за позовом кандидата у народні депутати України в одномандатному виборчому окрузі № 16 на позачергових виборах народних депутатів України 26 жовтня 2014 року ОСОБА_3 щодо визнання недостовірними та наклепницькими відомості, які містяться в інформаційному бюлетені «Спільна справа» НОМЕР_1 за ІНФОРМАЦІЯ_1 року стосовно кандидата у народні депутати в одномандатному виборчому окрузі № 16 на позачергових виборах народних депутатів України 26 жовтня 2014 року ОСОБА_3; визнання неправомірними дії кандидата у народні депутати України в одномандатному виборчому окрузі № 16 на позачергових виборах народних депутатів України 26 жовтня 2014 року ОСОБА_4 щодо розповсюдження агітаційних матеріалів, які містять завідомо недостовірні та наклепницькі відомості [3].

За таких умов завдання адміністративного судочинства, передбачені статтею 2 КАС України, при розгляді справ щодо розповсюдження недостовірної або наклепницької інформації про суб'єкта виборчого процесу не виконуються – захисту своїх прав не отримують ні виборці, ні кандидати в народні депутати України. Очевидно, що законодавець, вводячи до Закону України «Про вибори народних депутатів України» заборону поширення відомостей про кандидата в народні депутати України недостовірного та наклепницького характеру, мав на меті забезпечити ефективний судовий захист суб'єкта виборчого процесу.

Закривши провадження у справі та відмовивши в задоволенні позову, Вінницький окружний адміністративний суд послався на постанову Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про практику застосування адміністративними судами положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом» від 01 листопада 2013 року № 15, яка спрямовує суди на застосування положень частини 13 статті 74 Закону України «Про вибори народних депутатів України» – положень, що стосуються поширення через засоби масової інформації відомостей, які суб'єкт виборчого процесу вважає недостовірними.

Разом з тим, відповідно до пункту 2 зазначеної постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України справи за позовними заявами про встановлення факту підкупу виборців, факту надання під час виборчого процесу виборцям, закладам, установам, організаціям або членам виборчих комісій грошей чи безоплатно або на пільгових умовах товарів, робіт, послуг, цінних паперів тощо, фактів навмисного неправомірного усунення з приміщення для голосування офіційних спостерігачів, інших фактів, встановлення яких передбачено законами про вибори, також належать до юрисдикції адміністративних судів. Вимоги про встановлення таких фактів можуть бути подані до суду в одній позовній заяві з вимогою про визнання дій неправими. Про встановлення таких фактів обов'язково зазначається в резолютивній частині судового рішення [4]. Слід зазначити, що конструкція частини 10 статті 74 Закону України «Про вибори народних депутатів України» свідчить, що під встановленням недостовірного або наклепницького характеру відомостей в судовому порядку розуміється встановлення факту недостовірності, наклепництва поширюваної інформації. Тому, на нашу думку, судові спори щодо встановлення факту недостовірності, наклепництва поширюваної інформації, де стороною є суб'єкти виборчого процесу, слід вирішувати на підставі абзацу 7 пункту 2 постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 01.11.2013 № 15, згідно з яким основною умовою для визначення юрисдикції адміністративних судів стосовно виборчих спорів є предмет цих спорів, підлягає розгляду

за правилами адміністративного судочинства з особливостями, встановленими, статтями 172–179 КАС України.

У свою чергу, слід відзначити, що наявність в особи статусу суб'єкта виборчого процесу не позбавляє її права звертатись до суду з позовами щодо захисту честі, гідності, ділової репутації внаслідок поширення про них недостовірної інформації з вимогами, зокрема про спростування такої інформації в судовому порядку, відшкодування матеріальної та моральної шкоди (ст. 277–280 Цивільного кодексу України). Отже, наявність статусу суб'єкта виборчого процесу не позбавляє особу права отримувати судовий захист на рівні з громадянами, які не мають такого статусу, за наявності обставин, що не пов'язані з виборчим процесом.

Таким чином, з метою забезпечення реальної реалізації права суб'єкта виборчого процесу на спростування недостовірної, наклепницької інформації про себе та припинення її поширення, є необхідним внесення до Кодексу адміністративного судочинства України таких змін: п. б) ч. 2 ст. 17 «Юрисдикція адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ» викласти у такій редакції: «Спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, в тому числі встановлення факту поширення недостовірної, наклепницької інформації про суб'єкта виборчого процесу».

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини, в тому числі захист її честі та гідності у випадку поширення щодо особи недостовірної або наклепницької інформації. Найбільш вразливими ці людські чесноти є під час проведення виборів різних видів та рівнів, де в процесі застосування певних політичних технологій з метою впливу на виборчий рейтинг відповідного кандидата шляхом поширення у різний спосіб недостовірної або наклепницької інформації щодо суб'єкта виборчого процесу, честь та гідність людини стають об'єктом посягання.

Загалом правове поле України містить достатньо способів і засобів захисту честі і гідності людини від протиправних посягань. Однак швидкий та ефективний захист честі і гідності суб'єктів виборчого процесу процедурно є досить ускладненим, а враховуючи результати аналізу правозастосовної практики, практично неможливим. Встановлення у судовому рішенні факту порушення виборчого законодавства у вигляді поширення щодо кандидата недостовірних або наклепницьких відомостей, в тому числі таких, що принижують його честь та гідність, не гарантує повного поновлення порушених прав. Адже поновлення порушених прав та задоволення, як правило, відбувається по закінченні виборчого процесу та жодним чином вже не впливають, ані на результати волевиявлення громадян, ані на відновлення іміджу людини – кандидата на ту чи іншу виборчу посаду.

З метою вдосконалення чинного законодавства у сфері забезпечення ефективного та своєчасного захисту прав суб'єктів виборчого процесу, що балотуються на виборні посади, пропонуємо внести до Кодексу адміністративного судочинства України такі зміни: викласти п. б) ч. 2 ст. 17 «Юрисдикція адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ» у такій редакції: «Спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, в тому числі встановлення факту поширення недостовірної, наклепницької інформації про суб'єкта виборчого процесу».

Список використаних джерел

1. Великий енциклопедичний юридичний словник [Текст] / за ред.: Ю.С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2007.
2. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 3 від 01.03.2013р. «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-13>
3. Єдиний реєстр судових рішень. Ухвала Вінницького окружного адміністративного суду від 22 жовтня 2014р. по справі № 802/3744/14-а за позовом кандидата у народні депутати України в одномандатному виборчому окрузі № 16 на позачергових виборах народних депутатів України 26 жовтня 2014 року щодо визнання недостовірними та наклепницькими відомості, які містяться в інформаційному бюлетені «Спільна справа». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41046196>

4. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України № 15 від 01 листопада 2013 року «Про практику застосування адміністративними судами положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0015760-13>

В статье рассматривается проблема противодействия распространению заведомо недостоверной либо клеветнической информации субъектами избирательного процесса. Предлагаются направления для усовершенствования законодательства с целью повышения эффективности противодействию правонарушениям такого вида.

Ключевые слова: клевета, честь, достоинство, недостоверная информация, выборы, субъекты избирательного процесса, опровержение недостоверной информации.

The article deals with the problem of counteraction of the spreading of the unreliable information or slander which is designedly given by the subjects of the electoral process. The directions for the improvement of the legislation in order to increase the efficiency of the counteraction of the offences of such type are proposed.

Key words: slander, honor, dignity, unreliable information, the elections, the subjects of the electoral process, refutation of the unreliable information.

Одержано 7.10.2015.